

bus huc usque quantum visum est, satis egimus, non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, & quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter advertant, memoriterque retineant, verum etiam, quod est precipuum & maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt, quoniam, *Dominus dat sapientiam, & a facie ejus scientia & intellectus*; a quo & ipsum studium, si pietate præditum est, acceperunt. Sed hæc satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis quæ sentimus, sequenti volumine, quæ Dominus donaverit, disseramus.

Prov. 2. 6.

LIBER QUARTUS.

Hactenus de investigando Scripturæ sensu, nunc demum agitur de disserendo. Et quidem Rhetoricæ artis præcepta ad hujus libri institutum pertinere non vult Augustinus; sed tamen summa diligentia christiani Orationis partes persequitur; cui sacrarum litterarum Auctores & Doctores Ecclesiasticos dicendi sapientia, immò, & eloquentia longè præstantissimos imitandos proponit, ex eorum scriptis elocutionis exempla in vario dicendi genere subjiciens. Postremò ipsum Ecclesiasten hortatur, ut in primis orationi operam; & quod verbis docet alios, id omnino vita, & moribus præstet.

Prologus.
Qua de re

1. **HOC** Opus nostrum quod inscribitur de *Doctrina christiana*, in duo quædam fueram

ram prima distributione partitus. Nam post procemium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, *Duæ sunt res*, inquam, *quibus nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi quæ intelligenda sunt, & modus proferendi quæ intellecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea disseremus*. Quia ergo de inveniendi multa jam diximus, & tria de hac una parte volumina absolvimus, Domino adjuvante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri poterit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

agendum
in hoc li-
bro.

2. **PRIMO** itaque expectationem legentium, qui fortè me putant rhetorica daturum esse præcepta, quæ in scholis sæcularibus & didici, & docui, ista prælocutione cohibeo, atque ut à me non expectentur, admoneo: non quòd nihil habeant utilitatis, sed quòd si quid habent, seorsum discendum est, si cui fortassis bono viro etiam hæc vacat discere, non autem à me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum.

CAPUT I.
Rhetorica præcepta tradere non est hujus instituti.

3. **NAM** cum per artem rhetoricam & vera suadeantur, & falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem; ut videlicet illi qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem procemio facere; isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter; & isti vera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremò non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem; isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in erro-

CAPUT II.
Rhetorica facultate christianaum doctorem uti convenit.

rorem moventes impellentesque dicendo ter-
reant, contristent, exhilarent, exhortentur
ardenter; isti pro veritate lenti, frigidique
dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat?
Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii,
quæ ad persuadenda seu prava, seu recta va-
let plurimum, cur non bonorum studio com-
paratur, ut militet veritati, si eam mali ad
obtinendas perversas vanasque causas in usus
iniquitatis, & erroris usurpant?

CAPUT III.
Rhetoricæ
præcepta
qua ætate,
quave ra-
tione disci
possunt.

Cicero de
Oratore.

4. SED quæcumque sunt de hac re ob-
servationes atque præcepta, quibus cum ac-
cedit in verbis plurimis ornamentisque verbo-
rum exercitatoris linguæ sollertissima con-
suetudo, fit illa quæ facundia vel eloquentia
nominatur, extra istas litteras nostras, seposi-
to ad hoc congruo temporis spatium, apta, &
convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc
celeriter possunt. Nam & ipsos Romanæ
principes eloquentiæ non piguit dicere, quod
hanc artem, nisi quis citò possit, numquam
omnino possit perdiscere. Quod utrum verum
sit, quid opus est quærere? Non enim etiam
si possint hæc à tardioribus tandem aliquan-
dò perdisci, nos ea tanti pendimus, ut eis
discendis jam maturas vel etiam graves homi-
num ætates velimus impendi. Satis est ut ado-
lescentulorum ista sit cura, nec ipsorum om-
nium quos utilitati Ecclesiasticæ cupimus eru-
diri; sed eorum quos nondum magis urgens,
& huic rei sine dubio præponenda necessitas
occupavit. Quoniam si acutum, & fervens
adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia le-
gentibus & audientibus eloquentes, quàm elo-
quentiæ præcepta sectantibus. Nec desunt
ecclesiasticæ litteræ, etiam præter canonem in
auctoritatis arce salubriter collocatum, quas le-

legendo homo capax, etsi id non agat, sed
tantummodò rebus quæ ibi dicuntur intentus
sit etiam eloquio quo dicuntur, dum in his
versatur, imbuitur, accedente vel maximè
exercitatione sive scribendi, sive dictandi,
postremò etiam dicendi, quæ secundum pie-
tatis ac fidei regulam sentit. Si autem tale de-
sit ingenium, nec illa rhetorica præcepta ca-
piuntur, nec si magno labore inculcata quan-
tulacumque ex parte capiantur, aliquid pro-
sunt. Quandoquidem etiam ipsi qui ea didi-
cerunt, & copiosè ornatèque dicunt, non om-
nes ut secundum ipsa dicant, possunt ea co-
gitare cum dicunt, si non de his disputant:
immò verò vix ullos eorum esse existimo, qui
utrumque possint, & dicere benè, & ad hoc
faciendum præcepta illa dicendi cogitare, cum
dicunt. Cavendum est enim ne fugiant ex
animo, quæ dicenda sunt, dum attenditur ut
arte dicantur. Et tamen in sermonibus atque
dictionibus eloquentium impleta reperiuntur
præcepta eloquentiæ, de quibus illi ut eloque-
rentur, vel cum eloquerentur, non cogitave-
runt, sive illa didicissent, sive ne adtigissent
quidem. Implent quippe illa, quia eloquen-
tes sunt, non adhibent ut sint eloquentes.

5. Quapropter cum ex infantibus loquen-
tes non fiant, nisi locutiones discendo lo-
quentium, cur eloquentes fieri non possint
nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones
eloquentium legendo, & audiendo, & quan-
tum assequi conceditur, imitando? Quid quòd
ita fieri ipsis quoque experimur exemplis?
Nam sine præceptis rhetoricis novimus plu-
rimos eloquentiores plurimos, qui illa didice-
runt; sine lectis verò, & auditis eloquen-
tium disputationibus vel dictionibus, neminem.

Nam

Nam neque ipsa arte grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integrè loquerentur, crescere daretur, & vivere. Nescientes quippe ulla nomina vitiorum, quidquid vitiosum cujusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent & caverent; sicut rusticos urbani reprehendunt, etiam qui litteras nesciunt.

CAP. IV.
Officium
Doctoris
christiani.

6. DEBET igitur divinarum Scripturarum tractator & doctor, defensor rectæ fidei ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare adversos, remisos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant, intimare. Ubi autem benevolos, intentos, dociles aut invenerit, aut ipse fecerit, cetera peragenda sunt, sicut postulat causa. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamen indigeat, ut res de qua agitur, innotescat. Ut autem quæ dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. Si verò qui audiunt, movendi sunt potius quàm docendi, ut in eo quod jam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas veras esse fatentur accommodent, majoribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coerciones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria.

a
CAPUT V.
Interest
magis ut sa-
pienter dicat
christianus Ora-
tor, quàm

7. Et hæc quidem cuncta quæ dixi, omnes fere homines in iis quæ eloquendo a agunt, facere non quiescunt; sed cum alii faciant obtusè, deformiter, frigide, alii acutè, ornatè,

ve-

a MSS. duo, quæ loquendo arguunt.

vehementer; illum ad hoc opus unde agimus, ut eloquentiam oportet accedere, qui potest disputare, vel dicere sapienter, etiamsi non potest eloquenter, ut prosit audientibus, etiamsi minùs quàm prodesset, si & eloquenter posset dicere. Qui verò affluit insipienti eloquentia, tantò magis cavendus est, quantò magis ab eo in iis quæ audire inutile est, delectatur auditor, & eum quoniam disertè dicere audit, etiam verè dicere existimat. Hæc autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docendam putarunt: fassi sunt enim, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus; eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam. Si ergo hoc illi, qui præcepta eloquentiæ tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt, veritate instigante coacti sunt confiteri, veram, hoc est, supernam, quæ à Patre lumen descendit, sapientiam nescientes; quantò magis nos non aliud sentire debemus, qui hujus sapientiæ filii & ministri sumus? Sapienter autem dicit homo tantò magis vel minùs profecit: non dico in eis multum legendis memoriæque mandandis, sed benè intelligendis, & diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, & negligunt: legunt ut teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longè sine dubio præferendi sunt, qui verba earum minùs tenent, & cor earum sui cordis oculis vident. Sed utrisque ille melior, qui & cum volet eas dicit, & sicut oportet intelligit.

8. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba Scripturarum tenere maximè necessarium est.

Quan-

ter. Unde
consequi id
valeat.
Cicer. l. I.
de Inven-
tione.

Quantò enim se pauperiorem cernit in suis, tantò eum oportet in istis esse ditiorem, ut quod dixerit suis verbis, probet ex illis; & qui propriis verbis minor erat, ^a magnorum testimonio quodammodò crescat. Probando enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porrò qui non solùm sapienter, verùm etiam eloquenter vult dicere, quoniam profectò plus proderit, si utrumque potuerit: ad legendos, vel audiendos, & exercitatione imitandos eloquentes eum mitto libentiùs, quàm magistris artis rhetoricæ vacare præcipio: si tamen ii qui leguntur & audiuntur, non solùm eloquenter, sed etiam sapienter dixisse, vel dicere veraci prædicatione laudantur. Qui enim eloquenter dicunt, suaviter; qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non ait Scriptura: Multitudo eloquentium, sed *multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum*. Sicut autem sæpe sumenda sunt & amara salubria, ita semper vitanda est pernicioosa dulcedo. Sed salubri suavitate vel suavi salubritate quid melius? Quantò enim magis illic appetitur suavitas, tantò faciliùs salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri, qui divina eloquia non solùm sapienter, sed eloquenter etiam tractaverunt: quibus legendis magis non sufficit tempus, quàm deesse ipsi studentibus & vacantibus possunt.

CAPUT VI.
Sapientia
iuncta cum
eloquentia
in sacris
Auctoribus.

9. HIC aliquis forsitan quærit: utrum Auctores nostri, quorum scripta divinitùs inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt, sapientes tantummodò, an eloquentes etiam nuncupandi sint? Quæ quidem quæs-

^a MSS. è Vaticanis duo, *majorum*.

quæstio apud meipsum, & apud eos qui mecum quod dico sentiunt, facillimè solvitur. Nam ubi eos intelligo, non solùm nihil eis sapientius, verùm etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere, omnes qui rectè intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quædam eloquentia, quæ magis ætatem juvenilem decet, est quæ senilem; nec jam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædam, quæ viros summa auctoritate dignissimos planèque divinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis enim congruit, alios autem quantò videtur humilior, tantò altiùs non ventositate, sed soliditate transcendit. Ubi verò non eos intelligo, minùs quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas divinorum salubriumque dictorum tali eloquentiæ miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solùm inventionem, verùm etiam exercitationem deberet.

10. Possem quidem, si vacaret, omnes virtutes, & ornamenta eloquentiæ, de quibus inflantur isti, qui linguam suam nostrorum Auctorum linguæ non magnitudine, sed tumore præponunt, ostendere in istorum litteris sacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc sæculo pravo in beatum sæculum transferendis, providentia divina providit: sed non ipsa me plus quàm dici potest in illa eloquentia delectant, quæ sunt his viris cum oratoribus gentilium poetisve communia: illud magis admiror & stupeo, quod ista nostra eloquentia ita usi sunt per alteram quamdam eloquentiam

tiam suam, ut nec deesset eis, nec emineret in eis: quia eam nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat; quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile agnosceretur. Et in quibus fortè locis agnoscitur à doctis, tales res dicuntur, ut verba quibus dicuntur, non à dicente adhibita, sed ipsis rebus velut spontè subiecta videantur: quasi sapientiam de domo sua, id est, pectore sapientis procedere intelligas, & tamquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.

CAP. VII.
Pulchrè docet adductis exemplis in sacris litteris inesse germanam eloquentiam, quæ sapientiæ adhaeret velut inseparabilis comes.
Exemplum ex Rom. 5. 3.

II. QUIS enim non videat, quid voluerit dicere, & quàm sapienter dixerit Apostolus: *Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis?* Hic si quis, ut ita dixerim, imperitè peritus, artis eloquentiæ præcepta Apostolum secutum fuisse contendat, nonnè à christianis doctis indoctisque ridebitur? Et tamen agnoscitur hic figura, quæ κλίμαξ græcè, latinè verò à quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum verba vel sensa connectuntur alterum ex altero, sicut hic ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus. Agnoscitur & aliud deus, quoniam post aliqua pronuntiationis voce singula finita, quæ nostri membra & cæsa, græci autem κῶλα & ἰδέματα vocant, sequitur ambitus sive circuitus, quem περίοδος illi appellant, cujus membra suspenduntur voce dicentis, donec ultimo finiatur. Nam

eorum quæ præcedunt circuitum, membrum illud est primum: *Quoniam tribulatio patientiam operatur*; secundum: *Patientia autem probationem*; tertium: *Probatio verò spem*. Deinde subiungitur ipse circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum est: *Spes autem non confundit*; secundum: *Quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*; tertium: *Per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*. At hæc atque huiusmodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quòd ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus.

12. Scribens ad Corinthios, in secunda epistola redarguit quosdam, qui erant ex Judæis pseudo-apostoli, eique detrahebant: & quoniam seipsum prædicare compellitur, hanc sibi velut insipientiam tribuens, quàm sapienter dicit quàmque eloquenter! Sed comes sapientiæ, dux eloquentiæ, illam sequens, istam præcedens, & sequentem non respuens: *Iterum dico, inquit, ne quis me existimet insipientem esse, alioquin velut insipientem suscipite me, ut & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes cum sitis ipsi sapientes. Toleratis enim, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. In quo autem quis audeat (in insipientia dico) audeo & ego. Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen*

Exemplum aliud ex 2. Cor. II. 16.

Abrahæ sunt? & ego. *Ministri Christi sunt?* (insipiens dico) ^a super ego. In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius. A Judæis quinquies, quadraginta una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui; in itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna, in vigiliis sæpius, in fame & siti, in jejuniis sæpius, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Quanta sapientia ista sint dicta vigilantes vident. Quanto vero etiam eloquentiæ cucurrerint flumine, & qui stertit advertit.

13. Porro autem qui novit, agnoscit quòd ea cæsa, quæ *κόμματα* græci vocant, & membra, & circuitus, de quibus paulò ante disserui, cum decentissima varietate interponerentur, totam istam speciem dictionis, & quasi ejus vultum, quo etiam indocti delectantur moventurque, fecerunt. Nam unde coepimus hunc locum inserere, circuitus sunt: primus minimus, hoc est, bimebris; minimus enim quàm duo membra circuitus habere non possunt, plura verò possunt: ergo ille primus

^a MSS. duo, plus ego. At alii omnes cum editis, super ego. Græce, ὑπερ ἐγώ, ubi interpres verba magis reddidit, quàm sententiam.

mus est: Iterum dico, ne quis me existimet insipientem esse. Sequitur alius trimembris: Alioquin velut insipientem suscipite me, ut & ego modicum quid glorier. Tertius qui sequitur membra habet quatuor: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quartus duo habet: Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et quintus habet duo: Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Etiam sextus bimebris est: Toleratis enim, si quis vos in servitutem redigit. Sequuntur tria cæsa: Si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur. Deinde tria membra: Si quis in faciem vos cædit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. Additur trimembris circuitus: In quo autem quis audeat (in insipientia dico) audeo & ego. Hinc jam singulis quibusque cæsis interrogando positis, singula itidem cæsa responsione redduntur, tria tribus: *Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego.* Quarto autem cæso simili interrogatione posito, non alterius cæsi, sed membri oppositione respondet: *Ministri Christi sunt?* (insipiens dico) super ego. Jam cæsa quatuor sequentia, remota decentissimè interrogatione, funduntur: *In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius.* Deinde interponitur brevis circuitus, ^a quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est: *A Judæis quinquies, ut hoc*

K 2 sit

^a MSS. quatuor, qui suspensa pronuntiatione distinguendus est.

sit unum membrum, cui connectitur alterum: *Quadraginta una minus accepi*. Inde reditur ad cæsa, & ponuntur tria: *Ter virgiscæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci*. Sequitur membrum: *Nocte ac die in profundo maris fui*. Deinde quatuordecim cæsa decentissimo impetu profluunt: *In itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & ærumna, in vigiliis sæpiùs, in fame & siti, in jejuniis sæpiùs, in frigore & nuditate*. Post hæc interponit trimembrem circuitum: *Præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum*. Et huic duo membra percontatione subjungit: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror?* Postremò totus iste quasi anhelans locus, bimembri circuitu terminatur: *Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt gloria-bor*. Quod verò post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dieens: *Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi scit, qui est benedictus in sæcula, quòd non mentior*. Ac deinde quomodò periclitatus fuerit, & quomodò evaserit, brevissimè narrat.

2. Cor. 12.
1.

14. Longum est cetera persequi, vel in aliis sanctarum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quæ illa arte traduntur, in iis saltem quæ de Apostoli eloquio commemoravi, ostendere voluissem

sem; nonnè faciliùs graves homines me nimium, quàm quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Hæc omnia quandò à magistris docentur, pro magno habentur, magno emuntur pretio, magna jactatione venduntur. Quam jactationem etiam ego redolere vereor, dum ista sic dissero. Sed malè doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros Auctores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant, quam nimis isti diligunt, eloquentiam.

15. Sed fortè quis putat, tamquam eloquentem nostrum elegerit me Apostolum Paulum. Videtur enim ubi ait: *Etsi imperitus sermone, sed non scientia*; quasi concedendo obtrektoribus sic locutus, non tamquam id verum agnosceret, confitendo. Si autem dixisset: *Imperitus quidem sermone, a sed non scientia*, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam planè non cunctatus est profiteri, sine qua esse Doctor gentium non valeret. Certè si quid ejus proferimus ad exemplum eloquentiæ, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obtrektatores ejus, qui sermonem præsentis contemtibilem putari volebant, graves & fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse video & de eloquentia Prophetarum, ubi per tropologiam multa obteguntur. Quæ quanto magis translatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quæ dicta sunt non cogar exponere, sed commendem tantum quomodò dicta sint. Et ex il-

2. Cor. 11.
6. & bullis
calineupolo
d roma x9
1

2. Cor. 10.
10.

Amos 7.
14. & 15.

1. Sic Bad. Am. Er. & MSS. At Lov. & non addidisset, sed non scientia.

lius Prophetæ libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, atque inde divinitus ablatum atque missum, ut Dei populo prophetaret. Non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi divino spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio; unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex hebræo in latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito interpretante translata sunt.

Exemplum
aliud sanæ
eloquentiæ
ex Amos 6.
1.

16. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, & fraternæ idè negligentissimos caritatis, rusticus vel ex rustico iste Propheta exclamavit, dicens: *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientiæ pompaticè domum Israel! Transite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam, & descendite in Geth Palæstinorum, & ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis: qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo unguento delibuti, & nihil patiebantur super contritione Joseph. Numquidnam isti, qui Prophetas nostros tamquam ineruditos & elocutionis ignaros veluti docti disertique contemnunt, si aliquid eis tale vel in tales dicendum fuisset, aliter se voluis-*

sent

sent dicere, qui tamen eorum insanire noluisent?

17. Quid enim est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? Primò ipsa invectio, quasi sopitis sensibus, ut evigilarent, quo fremitu illisa est? *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientiæ pompaticè domum Israel!* Deinde ut beneficiis Dei, qui eis ampla spatia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confidebant in monte Samariæ, ubi utique idola colebantur: *Transite, inquit, in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam, & descendite in Geth Palæstinorum, & ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est.* Simul etiam cum ista dicuntur, locorum nominibus tamquam luminibus ornatur eloquium, quæ sunt Sion, Samaria, Chalanne, Emath magna, & Geth Palæstinorum. Deinde verba quæ his adjunguntur locis, decentissime variantur: *Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite.*

18. Consequenter denuntiatur futura sub iniquo rege appropinquare captivitas, cum adjungitur: *Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis.* Tunc subjiciuntur merita luxuriæ: *Qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris; qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.* Ista sex membra tres bimembres circuitus ediderunt. Non enim ait, qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti; si ita diceretur, esset quidem & hoc pulchrum, ut ab uno

pronomine repetito singula sex membra decurrerent, & pronuntiantis voce singula finirentur: sed pulchrius factum est, ut eidem pronomini essent bina subnexa, quæ tres sententias explicarent; unam ad captivitatis prænuntiationem: *Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis*; alteram ad libidinem: *Qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris*; ad voracitatem verò tertiam pertinentem: *Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti*; ut in potestate sit pronuntiantis, utrum singula finiat, & membra sint sex, an primum & tertium & quintum voce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circuitus decentissimè faciat; unum quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstretur.

19. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem. Ubi cum dixisset: *Qui canitis ad vocem psalterii*; quoniam potest exerceri sapienter à sapientibus musica, mirabili decore dicendi, invectionis impetu relaxato, & non ad illos, sed de illis jam loquens, ut nos musicam sapientis à musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait, qui canitis ad vocem psalterii, & sicut David putatis vos habere vasa cantici: sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberent: *Qui canitis ad vocem psalterii*; imperitiam quoque eorum aliis quodammodò indicavit, adjungens: *Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo unguento delibuti*. Tria hæc melius pronuntiantur, si suspensis duobus prioribus membris circuitus, tertio finiantur.

Jam

20. Jam verò quod his omnibus adjicitur: *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*; sive continuatim dicatur ut unum sit membrum, sive decentius suspendatur, & nihil patiebantur, & post hanc distinctionem inferatur, *super contritione Joseph*, atque sit bimembris circuitus; miro decore non dictum est, nihil patiebantur super contritione fratris, sed positus est pro fratre, *Joseph*: ut quicumque frater proprio significaretur ejus nomine, cujus ex fratribus fama præclara est, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit. Iste certè tropus ubi Joseph quemcumque fratrem facit intelligi, nescio utrum illa, quam didicimus & docuimus, arte tradatur. Quàm sit tamen pulcher, & quemadmodum afficiat legentes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse non sentit.

21. Et plura quidem, quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco, quem pro exemplo posuimus, possunt reperiri. Sed bonum auditorem, non tam si diligenter discutiat, instruit, quàm si ardentè pronuntietur, accendit. Neque enim hæc humana industria composita, sed divina mente sunt fusa & sapienter & eloquenter; non intenta in eloquentiam sapientia, sed à sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere potuerunt, ea quæ velut oratoria arte discuntur, non observarentur & notarentur, & in hanc doctrinam non redigerentur, nisi prius in oratorum invenirentur ingeniis: quid mirum si & in istis inveniantur, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter & eloquentes quidem, non solum sapientes, canonicos nostros Auctores doctoresque fateamur,

^a mur, tali eloquentia, ^a qualis personis ejusmodi congruebat.

CAP. VIII.
Obscuritas
sacrorum
Auctorum
licet elo-
quens, non
imitanda à
doctoribus
christianis.

b

22. SED nos etsi de litteris eorum, quæ sine difficultate intelliguntur, nonnulla sumimus elocutionis exempla, nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse in iis, quæ ad exercendas & elimandas quodammodo mentes legentium, & ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volentium; ^b celandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut à mysteriis secludantur, animos impiorum, utili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippè illi locuti sunt, ut posteriores, qui eos rectè intelligerent & exponerent, alteram gratiam, disparem quidem, verumtamèn subsequentem in Dei Ecclesia reperirent. Non ergo expositores eorum ita loqui debent, tamquam se ipsi exponendos simili auctoritate proponant; sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime ut intelligantur elaborent, ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum, quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiùsve quod dicimus possit intelligi.

CAP. IX.
Difficilia
intellectu
apud quos
& quo modo
tractanda.

23. SUNT enim quædam, quæ vi sua non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumlibet & quantumlibet, quamvis planissimè dicentis versentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel rarò si aliquid urget, vel nunquam omninò mittenda sunt. In libris autem, qui ita scribuntur, ut ipsi sibi quodammodo

^a Bad. Am. Er. & septem MSS. *tali eloquentia usos.*

^b MSS. tres, *zelandos.* Sic etiam editi Bad. Am. & Er.

inodò lectorem teneant cum intelliguntur, ^a a cum autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere, & in aliquorum colloctionibus, non est hoc officium deserendum, ut vera quamvis difficillima ad intelligendum, quæ ipsi jam percepimus, cum quantocumque labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus, si tenet auditorem vel locutionem discendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quæ quoquo modo intimata possit accipere; non curante illo qui docet, quanta eloquentia doceat, sed quanta evidentia.

24. CUJUS evidentia diligens appetitus aliquandò negligit verba cultiora, nec curat quid benè sonet, sed quid benè indicet atque intimet quod ostendere intendit. Unde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quamdam diligentem negligentiam. Hæc tamèn sic detrahit ornatum, ut sordes non contrahat. Quamvis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit, vel esse debeat, ut verbum quod nisi obscurum sit vel ambiguum, latinam esse non potest, vulgi autem more sic dicitur ut ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur ut à doctis, sed potius ut ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros: *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus;* quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo lo-

CAPUT. X.
Perspicuitatis in dicendo studium.

Cicero in Orat.

Psal. 15. 4.

^a In priùs editis, cum intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere: cum autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum &c. Hunc locum MSS. subsidio liberavimus ab inepto glossemate, & à prava interpunctione, quæ à se invicem distrahebat partes propositionis hujus, in libris autem, non est hoc officium deserendum.